

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

CONCEPTUAL BASES OF FORMATION OF INTERREGIONAL INTEGRATION INTERACTION MODEL

У статті розглядаються теоретичні засади формування стратегії інтеграційної взаємодії регіонів України. Обґрунтовано особливості стратегічного розвитку, як виду організаційно-управлінської діяльності у системі регіонального менеджменту. Досліджено особливості формування міжрегіональних стратегій інтеграційної взаємодії.

Ключові слова: регіональна економіка, міжрегіональна інтеграція, соціально-економічна система, регіональний менеджмент, стратегія.

В статье рассматриваются теоретические основы формирования стратегии интеграционного взаимодействия регионов Украины. Обоснованы особенности стратегического развития как вида организационно-управленческой деятельности

в системе регионального менеджмента. Исследованы особенности формирования межрегиональных стратегий интеграционного взаимодействия.

Ключевые слова: региональная экономика, межрегиональная интеграция, социально-экономическая система, региональный менеджмент, стратегия.

The article discusses the theoretical bases of formation of integration cooperation of regions of Ukraine strategy. The features of the strategic development as a form of organizational and administrative activity in the system of regional management. The features of the formation of inter-regional integration interaction strategies.

Keywords: regional economy, inter-regional integration, social and economic system, regional management, strategy.

УДК 354:332.122:304.42

Деркач Т.В.

кандидат географічних наук, доцент

Постановка проблеми. Регіони є суб'єктами економічних відносин з державою та її інститутами, іншими регіонами, підприємствами та населенням. Соціально-економічні функції регіонів визначають їх потреби, які характеризуються певною специфікою, що обумовлено комплексом природних, об'єктивних чинників, рівнем економічного розвитку, історичними та культурними традиціями, роллю в суспільному й територіальному поділі праці. Критерії соціально-економічного розвитку та реалізовані показники повинні бути синхронізовані в часі і характеризувати певні зрізи соціально-економічної ситуації. Перш за все, в збереженні єдиного економічного простору і розвитку міжрегіональних продовольчих і сировинних зв'язків, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів, що виключають регіональний сепаратизм і сприяють функціонуванню єдиного загальноєвропейського ринку продовольства.

У регіонах України не склалося на даний момент чіткого уявлення про сутність міжрегіональної інтеграції та її значенні для розвитку регіонів. В цілому населення орієнтується на «самодостатність» розвитку своїх територій як передумову вирішення основних соціальних проблем. Необхідне перехід від «сепаратних» стратегій регіонального розвитку до розробки стратегій міжрегіональної інтеграції для регіонів України.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні вченими-економістами [1, 2] визнається, що в ринкових умовах і сам зміст проблеми інтеграції, і механізми її забезпечення значно ускладнюються, у зв'язку із чим виникає необхідність, визнаючи раціонально-позитивний характер саморегулюючих економічних процесів, що ведуть до утворення регіональних ринків, і повною мірою зважаючи на

них, коректувати, за допомогою управлінських зусиль, витрати цих процесів, які можуть як підсилювати інтегрованість економічного простору, так і стимулювати, його дезінтеграцію.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження теоретичних засад формування стратегії інтеграційної взаємодії регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямком дослідження проблем міжрегіональної інтеграції в рамках регіональної економіки стало визнання багатомірної, комплексної природи інтеграційних процесів [3]. У їх структурі чітко виділяються, наприклад, фактори внутрішні, пов'язані зі спонтанними тенденціями розвитку національної економіки, і зовнішні, обумовлені особливостями її взаємодії з економікою світовою. Крім того, у рамках популярних сьогодні серед економістів неоніституціоналістських підходів відзначається величезний вплив на динаміку міжрегіональної економічної інтеграції соціально-демографічних (напрямки міграційної активності, її вплив на стан регіональних ринків праці), соціально-побутових (вплив доступності ринку житла й рівня розвитку соціальних послуг на рухливість населення), духовно-гуманітарних (рухливість населення, інтенсивність міжрегіональних контактів на рівні людських зв'язків, рівень інформованості населення про життя сусідніх регіонів, структура ідентичностей й т.д.) факторів. Такий погляд на проблему міжрегіональної інтеграції свідчить про те, що необхідність її поглибленого вивчення робить вузькими рамки суґубо економічних (або навіть соціально-економічних) підходів і вимагає її розгляду в широкій економіко-соціологічній перспективі, тобто в структурі соціальних потреб і інтересів у широкому розумінні.

На хвилі інтересу до проблем міждержавної інтеграції, особливо до унікального досвіду Європейського Союзу, в останні роки підвищилася увага дослідників до класичних політологічних теорій інтеграції [4]. Однією з таких теорій загального рівня (положення якої застосовні й до міжрегіональної інтеграції) є напрямок політичного функціоналізму. Функціоналізм виходить із того, що в сучасному суспільстві росте число спеціальних проблем, вирішення яких є ключем до досягнення громадянського миру й підвищенню добробуту суспільства, але для їх вирішення необхідні тісна координація й співробітництво експертних співтовариств, що представляють країни – потенційні учасниці інтеграційного зближення. У рамках теорії функціоналізму інтеграція мислиться переважно як поступовий технократичний процес, пов'язаний зі знаходженням таких рішень конкретних проблем, які підсилюють взаємозалежність розвитку політичних співтовариств, що інтегруються. Щодо цього функціонально обумовлений процес інтеграції протипоставлений чисто політичним підходам, які у достатньому ступені спекулятивні, реалізуючі власні інтереси політиків, а не інтереси співтовариств, що інтегруються. У ході інтеграції, на думку теоретиків функціоналізму [5], повинні створюватися принципово аполітичні нові владні структури, які крок за кроком будуть набувати все більших розпорядчо-законодавчих повноважень, заміщаючи традиційну «високу політику».

Позитивний внесок політичного функціоналізму в дослідження інтеграційних процесів полягає, насамперед, у їх розширювальному й прагматично-орієнтованому розгляді як зв'язків, обумовлених в своїй основі широким колом соціальних потреб і задовольняючих їх технічних рішень. Заслуговує на увагу й ідея функціоналістів про те, що прогрес інтеграції, створюючи нову суспільну цілісність, викликає необхідність якісного відновлення політико-управлінської структури, що забезпечує її функціонування.

Останній аспект інтеграції особливо активно розроблявся іншим, більш ідеалістичним у своїй основі й безупинно полемізуючим з функціоналізмом, політологічним плином – регіоналізмом. Цей напрямок розглядає інтеграцію цілком як політичний проект, а головним її мотивом вважає не стільки взаємовигідність співробітництва, скільки жорсткі політичні імперативи, фокусовані на проблемі безпеки, насамперед, на необхідності виключити з політики міждержавні антагонізми. Відповідно до регіоналістів, необхідною вихідною умовою інтеграції є наявність повноцінного наднаціонального рівня управління, на користь якого суб'єкти інтеграції свідомо жертвують своєю самостійністю для вирішення найважливіших проблем.

Незважаючи на ряд важливих теоретичних висновків, у тому, що стосується дослідження інте-

грації як загальносоціального феномена, і функціоналізм, і регіоналізм все-таки варто оцінити як теорії з невисоким пояснювальним потенціалом. В основі своїй обидві теорії носять чітко інструментальний характер; їх пізніші версії – неофункціоналізм і неорегіоналізм – в основному йшли по шляху компромісних запозичень аргументів один одного й уточнень, що випливають із досвіду європейської інтеграції [6]. У заслугу обом теоретичним школам можна, однак, поставити те, що вони привернули увагу дослідників до проблем структури управління інтеграційними процесами.

Слідом за західними дослідниками, політичні аспекти інтеграції стали активно вивчатися українськими авторами [7], насамперед, в аспекті визначення перспектив вступу України до ЄС і необхідності посилення інтеграції регіонів України. Крім необхідності політичного регулювання, стимулюючи інтеграцію соціально-економічних процесів, автори [8] акцентують увагу на пошуку оптимальних політико-правових підходів, здатних удосконалити українську модель державності, сформувати справедливий міжбюджетні відносини. Відзначається також необхідність цілеспрямованого формування у інтегрованих спільнот відповідної системи цінностей.

Стратегічне соціальне управління являє собою перспективне цільове планування середньо- і довгострокових процесів розвитку й удосконалювання соціальної системи (особливо її якісних перетворень), що базується на ефективному управлінні тенденціями її розвитку, що піддаються прогнозуванню й передбаченню. Стратегічний характер управління складними соціальними процесами визначений також необхідністю координації діяльності множини суб'єктів соціальної дії з метою агрегування їх специфічних інтересів і цілей у єдині інтереси й цілі розвитку соціальної системи.

Аналіз різних підходів до дослідження міжрегіональної інтеграції показує, що цей соціальний процес найбільше адекватно може бути розкритий через застосування структурно-функціонального підходу, розробленого в працях Т.Парсонса й Р.Мертонса [9], оскільки, на відміну від найпростіших функціоналістських теорій і теорій соціального обміну, а також розповсюджених в економіці «ринкових» інтерпретацій міжрегіональної інтеграції, даний підхід дозволяє об'єднати структуровані процеси соціальної взаємодії й процеси управління ними в рамках єдиної концепції. Структурно-функціональний підхід до соціальної інтеграції орієнтує дослідника на виявлення загальних для учасників соціальних взаємодій нормативно-ціннісних регуляторів, які, власне, і створюють можливості для оптимізованого управління ними, виводячи їх на рівень формування нової соціальної цілісності (у чому й полягає сутність інтеграції).

Розглядаючи міжрегіональну інтеграцію як процес соціальної взаємодії між регіональними

соціумами, покликаний оптимізувати фактори й умови їх соціального відтворення (як «відновлення» цілісності людського буття до нормального, суспільно прийнятного рівня), доцільно звернути увагу на діалектику інтеграційних і дезінтеграційних процесів, що відбувалися в Україні в 1990-і рр., які були пов'язані із ґрунтовним переструктуруванням соціального простору країни й принциповою зміною парадигми його функціонування. Перехід до ринкових умов економічної взаємодії між регіонами, з одного боку, сприяв позитивному процесу «кристалізації» власне регіональних соціальних інтересів, а, з іншого, породив найсильніші диспаритети в регіональному розвитку, порушив загальну керуваність цим процесом і формування більш однорідного в соціальному відношенні простору країни. У цих умовах об'єктивно зростає потреба в стратегічному регулюванні міжрегіональних взаємодій з орієнтацією на оптимізацію систем соціального відтворення регіонів у рамках загальних для них цілей розвитку. Це не означає повного нівелювання регіональної соціально-економічної специфіки, але передбачає, насамперед, забезпечення взаємодіючим регіональним соціумам порівнянних можливостей соціального розвитку.

Істотні розходження в географічних, ресурсно-економічних, соціально-історичних, культурних умовах розвитку регіональних соціумів України унеможлиблює досягнення цих цілей на базі ринкових підходів. По найважливіших класифікаційних параметрах соціальної життєдіяльності регіонів (соціальна структура й добробут населення, соціальна інфраструктура, система соціального управління) об'єктивно обумовлені контрасти між регіонами дозволяють підрозділити їх умовно на «оптимальні» й «неоптимальні» з погляду можливостей акумулювати позитивні або негативні ефекти інтеграції. У цьому зв'язку завдання стратегічного регулювання міжрегіональної інтеграції «переростають» рамки суґубо економічних підходів і перетворюються в політично значимі завдання широко соціального управління (у широкому розумінні), що охоплює різні сфери життєдіяльності регіональних соціумів і проявляє себе на всіх рівнях соціальної ієрархії. У цьому контексті метою стратегічного управління міжрегіональною інтеграцією є не тільки стабілізація соціального стану «оптимальних» регіонів, але й істотний соціальних прогрес «неоптимальних». Ця мета повинна досягатися не за рахунок підміни ринкових способів взаємодії регіонів і конкуренції між ними політичними й порівняльними підходами, регіональних інтересів – загальнонаціональними, але органічного доповнення перших гнучкими соціально-регулюючими підходами, що об'єктивно визначає ще одну найважливішу оптимізаційну функцію стратегічного управління. Все це дозволяє розглядати

стратегічне управління як оптимальний спосіб управління процесами міжрегіональної інтеграції.

Стратегування являє собою особливий вид організаційно-управлінської діяльності, пов'язаний з конструктивним описом тенденцій, параметрів й основних проблем розвитку регіональних соціумів, формуванням образів їх майбутнього, визначенням генеральних цілей їх розвитку, а також засобів їх досягнення. Стратегування послідовно містить у собі процедури аналізу (визначення регіональної ситуації, розкриття й оцінка всіх складових потенціалу розвитку регіону), концептування (постановка цілей розвитку з урахуванням потреб й інтересів регіонального соціуму, основних векторів інтересів акторів регіонального розвитку), соціального прогнозування (визначення перспективного майбутнього регіону на основі екстраполяції об'єктивних тенденцій його розвитку), соціального проектування (визначення напрямків, засобів і результатів перетворення соціального об'єкта на основі свідомого управління параметрами його розвитку), соціального планування й програмування (стадія інструментальної реалізації стратегії), моніторингу процесу реалізації стратегії.

Змістовно елементи-стадії соціального стратегування знаходять відповідність апробованим у соціологічних дослідженнях методам соціальної діагностики, соціальної експертизи, соціального прогнозування, соціального проектування і їх окремим варіантним модифікаціям (метод експертних оцінок, проблемне й суб'єктно-орієнтоване соціальне проектування й т.п.).

У своєму соціологічному змісті соціальне стратегування, на нашу думку, повинне ґрунтуватися на використанні методики соціального аудита, оскільки останній дозволяє виявити в комплексі стан і динаміку соціального розвитку регіональних соціумів, дати його прогнозну оцінку й сформулювати необхідні проєктивні рішення. У той же час буде правильним звернути увагу на необхідність включення в комплекс процедур, затребуваних при соціальному стратегуванні, методів соціального планування й соціального програмування. Без них важко собі представити основні напрямки реалізації політики міжрегіональної інтеграції, ядром якої і є соціальна стратегія.

Стосовно до розвитку регіонів соціальний аудит пов'язаний не стільки з об'єктивною оцінкою ефективності (у вигляді сукупного регіонального доходу), скільки із суб'єктивним сприйняттям регіональним соціумом (співтовариством) системи управління інтеграцією й досягнутих нею соціально значимих результатів, тобто сходять до задоволення соціальних потреб людини як головної мети соціального управління. При цьому, суб'єктивно-орієнтована оцінка ефективності управління як основа його оптимізації містить у собі не тільки відношення індивіда до соціаль-

ної дійсності, але й безліч ціннісних компонентів досить тонкої природи, які дуже складно інтерпретувати однозначним чином, особливо в тих випадках, коли ми маємо справу з інтегративними показниками й індикаторами оцінки ефективності. У той же час варто враховувати, що суб'єктивні оцінки не можуть служити вичерпною базою визначення ефективності соціального управління в тих випадках, коли його результативність лімітується специфічними умовами розвитку регіонів. У цьому випадку необхідно орієнтуватися на динамічні оцінки стану регіонального соціуму й результативності регіональної системи управління, широко звертаючись до методів експертних оцінок. Комплексний соціологічний аналіз міжрегіональної інтеграції є необхідною складовою частиною методики соціального стратегування, що у найкращому ступені забезпечує процеси оптимізації регіонального соціального управління.

Стратегічне управління міжрегіональною інтеграцією відіграє особливу, критичну роль у соціальному розвитку регіонів Причорномор'я. Це обумовлено, з одного боку, комплексом природно-географічних, економічних і соціально-історичних причин, з іншого, обмеженими можливостями стихійної адаптації південних регіонів до поточних умов соціального відтворення, особливою «чутливістю» соціальних систем Причорномор'я у всіх їх складових до впливу управлінського фактору. Перехід країни до ринкової економіки вперше створив передумови для прямого співвіднесення величезного внеску Причорномор'я в розвиток країни й соціальних умов життя жителів Півдня. Разом з тим, сьогодні загострюється проблема стратегічного вибору оптимальної концепції соціального розвитку Причорномор'я. Залежно від цього вибору, міжрегіональна інтеграція, реалізована в умовах не тільки співробітництва, але й конкуренції регіонів, може характеризуватися різними – як позитивними, так і негативними – наслідками для регіональних соціумів. Звідси об'єктивно випливає необхідність формування нових оптимальних підходів до здійснення інтеграції між південною периферією й більш розвиненими регіонами України.

Виходячи із цієї проблематики, у фокус емпіричного дослідження повинні попадати як основні стратегії розвитку, позиціонує Південь у загальній соціальній системі України, так і пріоритетні форми й напрямки інтеграції південних регіонів. Зміст різних варіантів міжрегіональної інтеграції виявляє їх залежність від інтересів і позицій залучених у цей процес суб'єктів управління (населення, державні, регіональні, місцеві органи влади, великий бізнес, закордонні сили впливу й т.п.). У цих умовах особлива роль у визначенні оптимальних для Причорномор'я форм і напрямків міжрегіональної інтеграції належить не тільки самому населенню, але й експертному співто-

вариству. Програма емпіричного дослідження, відповідно до стадій соціального стратегування, повинна послідовно включати інтегральні оцінки ступеня соціального розвитку регіональних соціумів, пріоритетних соціальних сфер, залежності їх повноцінного розвитку від міжрегіональної інтеграції, експектацій населення й експертів у зв'язку зі здійсненням міжрегіональної інтеграції.

Комплекс невирішених економічних й соціальних проблем Причорномор'я, теоретично, міг би служити відправним моментом для формулювання позиції регіонів щодо тих своїх регіональних інтересів, які могли б бути задоволені за рахунок ресурсів міжрегіональної інтеграції. Однак загальна конфігурація соціальних проблем Причорномор'я на перевірку скоріше провокує настрої «самодостатності» й ізоляціонізму: ряд невирішених соціальних проблем сприймаються скоріше як тимчасові витрати, що неминуче супроводжують стадії первинного ресурсного освоєння й здатні в принципі бути переборені силами самого регіону за рахунок власних доходів.

Об'єктивно регіони Причорномор'я підійшли сьогодні лише до стадії розробки спільних програм і планів. Варіанти ж створення єдиних адміністративно-політичних структур практично не знаходять в експертних співтовариствах своїх прихильників. Із цим же корелюють досить низькі оцінки населенням регіонів важливості проблем політичного співробітництва й адміністративного об'єднання регіонів. Новий і дуже важливий момент у підході областей Причорномор'я до міжрегіональної інтеграції – заснований на принципах вільного вибору партнерів, просторове розширення інтеграційних зв'язків потенційно на всі регіони України, можливість для регіонів оптимізувати таким шляхом структуру й зміст своїх зовнішніх контактів.

Міжрегіональна інтеграція представляється як багаторівневий процес взаємодії регіонів, у якому чітко виділяються наступні рівні: регіональний; місцевий; рівень підприємств і бізнес-структур. Відповідно, цьому основними суб'єктами реалізації інтеграційних програм стають: регіональні органи влади; місцеві органи влади; підприємства, компанії, банки й інші бізнес-структури.

Провідною ланкою організаційної моделі міжрегіональної інтеграції є організація економічної взаємодії регіонів як базис більш широкої соціальної інтеграції регіонів. Зміст цієї настанови, як суто регіональної «точки відліку», полягає в тому, що саме ринкова економічна форма взаємообміну результатами діяльності регіонів може служити чутливим індикатором втрат і придбань кожного регіону. Особливо важливим це представляється для нерівноважних типів інтеграції (наприклад, між «оптимальним» й «неоптимальним» регіонами), які мають своїм наслідком перерозподіл переваг інтеграції на користь одного з

партнерів. Це вимагає більш-менш точної економічної калькуляції придбань і втрат кожного регіону в ході інтеграції.

Висновки. Дослідження розвитку регіонів України доводить, що здійснювана з дотриманням оптимального балансу соціально-економічних інтересів учасників міжрегіональна інтеграція є стратегічно важливим напрямком регіональної та державної політики, які забезпечують повноцінне задоволення соціальних потреб населення Причорномор'я. Розробка і реалізації стратегії управління міжрегіональною інтеграцією на всіх стадіях повинно спиратися на процедури соціально-економічної діагностики стану об'єкта, експертизи, прогнозування і проектування. Послідовність застосування цих процедур оптимально забезпечує технологія соціально-економічного аудиту, відповідно до якої повинна будуватися програма емпіричного дослідження соціально-економічної міжрегіональної інтеграції.

Подальші дослідження слід спрямовувати на обґрунтування методологічних засад соціально-економічної міжрегіональної інтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Євдокименко В. К. Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : монографія / В. К. Євдокименко, І. В. Яскал. – Чернівці: Прут, 2011. – 256 с.
2. Жук М. Регіональне управління внутрішньою інтеграцією / М. Жук // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 53-57.
3. Лендел М. А. Концептуальні аспекти інтеграційного співробітництва прикордонного регіону / Лендел

М. А., Жулканич О. М., Ревта Н. Ю. // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід : монографія / Мікловда В. П., Лендел М. А., Слава С. С. [та ін.]. – Ужгород : Карпати, 2006. – С. 228-245.

4. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/p0001100-02>. – Назва з монітора.

5. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська ; Київ. нац. екон. ун-т. – Київ : КНЕУ, 1999. – 384 с.

6. Бабінова О. О. Міжрегіональне співробітництво: зміст, форми, роль та проблеми реалізації в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Бабінова. – Режим доступу: [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11booprj.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11booprj.pdf). – Назва з монітора.

7. Вовканич С.Й. Територіальний поділ України в системі чинників її інноваційного розвитку та євроінтеграції / С.Й. Вовканич, С.О. Цапок // Регіональна економіка. – 2007. – №1. – С. 7-18.

8. Адамов Б.І. Організаційно-економічні основи управління розвитком міст / Адамов Б.І. – К.: Гарт, 1998. – 216 с.

9. Географический энциклопедический словарь. Понятие и термины / глав. ред. А. Ф. Трешников ; редкол.: Э. Б. Алаев, П. М. Алимпов, А. Г. Воронов [и др.]. – Москва : Сов. энциклопедия, 1988. – 432 с.

10. Іртищева І. О. Управління інституціональними змінами: сутнісно-теоретичний аспект / І. О. Іртищева, І. В. Крупіца // АгроСвіт. – 2013. – № 22. – С. 53–56.

11. Іртищева І. О. Методичні підходи до оцінки ефективності управління інституціональними змінами / І. О. Іртищева, І. В. Крупіца // Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць. Вип. 5. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 48–58.